

DE VEELZIJDIGHEID VAN DE PARANG

Een buitengewoon veelzijdig cultuurvoorwerp uit de Molukken is de parang. De parang herinnert aan het strijdbare verleden en geldt nog steeds als een symbool van onverschrokkenheid. Voor Molukkers in Nederland is de parang gaan fungeren als symbool van Molukse identiteit. Zo komen we het wapen tegen in logo's van Molukse organisaties en in de handen van Molukse dansers.

Vaak wordt 'parang' vertaald als 'zwaard', maar we moeten niet vergeten dat 'kapmes' de eerste en meest gangbare betekenis van het woord is. Daarmee wordt bedoeld op het onmisbare stuk gereedschap, dat door Molukse dorpsbewoners gebruikt wordt om de weg te banen, vruchten te oogsten, stukken land op te schonen, bomen te kappen en allerlei materiaal te bewerken. Een parang is dus zowel een wapen als een werktuig.

Het verhaal 'De parang van oom Ating' en deze achtergrondinformatie kunnen gebruikt worden om leerlingen meer inzicht te geven in de functie en betekenis van dit cultuurvoorwerp. De informatie is geordend naar drie aspecten: vorm, gebruik en betekenis van de parang in de Molukse cultuur.

VORM

De parang bestaat uit een ijzeren lemmet (mata pisau), met een lengte variërend van veertig tot tachtig centimeter en een houten greep (pegangan). Het lemmet wordt gesmeed: gietijzer zou te bros zijn en breken in het gebruik. Men maakt hiervoor gebruik van slooijzer, zoals (tegenwoordig) oude autoveren. Het lemmet moet doorgaans door de gebruikers zelf worden gepolijst en geslepen. Om het roesten tegen te gaan wrijft men het lemmet in met kokosolie.

De eigenaar snijdt ook de greep eigenhandig: het is van het grootste belang dat de parang goed in de hand ligt. Het handvat wordt om de angel of staart van het lemmet geklemd met gevlochten rotan en vastgezet met hars, die na het uitharden en ijzersterke substantie vormt.

Productie en handel

Er zijn verschillende modellen parangs in omloop. Zo hebben de Alfoeren op West-Seram doorgaans parangs van grotere afmetingen dan de bewoners van Midden- en Oost-Seram. "De parangs hebben in West-Seram geweldige afmetingen", schrijft Tauern, "en vaak, wanneer men Alfoeren-jongens met hun reuzenparangs in het bos ziet lopen, denkt men onwillekeurig: Waar wil die parang met die jongen naartoe?"

De vorm hangt deels samen met het gebruiksdoel. De parangs die als wapen worden gebruikt, zijn doorgaans groter dan de gewone kapmessen; bovendien hebben de wapens soms een kleine stootrand tussen handvat en lemmet.

De vormt hangt ook samen met de herkomst. Op Seram worden parangs niet ter plaatse gesmeed, maar door (Chinese) handelaren geïmporteerd uit de Noord-Molukken. Wie een nieuwe parang nodig heeft, koopt deze van langs de kust reizende handelaars of in de meeste nabije marktplaats. De parang was lange tijd het enige metalen gereedschap waarover de bewoners van de binnenlanden beschikten: door de betrekkelijke schaarste was het een voorwerp van waarde. Daarin is door de toenemende betekenis van het handelsverkeer inmiddels verandering gekomen.

Op Ambon en de omliggende eilanden is het smeden een lokaal specialisme. Parangs worden met name vervaardigd in het dorp Iha op het eiland Saparua. In dit opzicht is het vergelijkbaar met andere lokale specialismen zoals de vervaardiging van aardewerk in het dorp Ouw, eveneens op Saparua.

Gebruikseigenschappen

De vorm van de parang is erop berekend om effectief te kunnen slaan, hakken, houwen. Ze heeft veel weg van de machete in Zuid- en Midden-Amerika, die voor overeenkomstige doelen wordt gebruikt. Doordat het lemmet naar het einde toe breder wordt, komt het zwaartepunt van de parang aan het uiteinde te liggen. Het principe is hetzelfde als bij een hamer of een bijl: doordat het uiteinde het zwaarst is, kunnen er geweldige klappen mee worden uitgedeeld.

Door deze vorm vereist het gebruik van de parang heel wat vaardigheid. Om niet binnen de kortste keren een lamme pols te krijgen, moet de gebruiker niet zozeer zijn spierkracht gebruiken, maar door soepele, lange zwaaien het gewicht van de parang zelf optimaal benutten. Om te voorkomen dat het lemmet vast komt te zitten, moet er bij de slag een snijdende beweging worden gemaakt; het lemmet heeft om deze reden vaak een lichte kromming. De andere zijde van het lemmet is bot en recht. Deze wordt onder meer gebruikt om kokosnoten uit te losse hand te klieven.

Lopen en klimmen

De Alfoeren op Seram dragen de parang doorgaans niet in een schede. Ze houden hem tijdens het lopen recht op: het lemmer rust met de botte zijde tegen de schouder. Op deze wijze brengt het meedragen de minste risico's met zich mee. Wanneer ze beide handen nodig hebben, bijvoorbeeld om in een boom te klimmen, leggen ze de parang over de schouder en klemmen de greep onder de kin vast. Dat wordt vergemakkelijkt doordat het handvat meestal een gebogen vorm heeft, met aan het uiteinde een verdikking. De kustbevolking maakt daarentegen gebruik van een sarung, een schede, die aan het middel is bevestigd.

GEBRUIK

Wanneer we aandacht besteden aan het gebruik van de parang, moeten we onderscheid maken tussen wapen en werktuig. De wapens worden feitelijk niet meer benut om koppen

te snellen of conflicten te beslechten, terwijl de kapmessen tot op de huidige dag in gebruik zijn.

Koppensnellen

Veel mensen zullen de parang associëren met koppensnellen. In oude culturen leefde de gedachte dat het hoofd van een mens zijn ziel en levenskracht bevat. Ook in de Molukse cultuur was men ervan overtuigd dat je andermans levenskracht kon verwerven door zijn hoofd af te hakken en het te gebruiken in rituelen. Koppensnellen was echter onder de kustbevolking aan het begin van de koloniale tijd reeds in diskrediet geraakt: het was ofwel vervangen door symbolische rituelen ofwel geheel verdrongen. Ook onder de Alfoeren in het binnenland van Seram was het allerm minst algemeen gebruikelijk en kwam het slechts incidenteel voor.

Strijd

Er is in de loop van de Molukse geschiedenis veel strijd gevoerd, zowel tussen clans en dorpen onderling als tussen Molukkers en koloniale machten. De parang was een onderdeel van de traditionele krijgsuitrusting: ze komt op tal van historische prenten voor en speelt een rol in geschiedverhalen over duels tussen befaamde kapitan (aanvoerders), of conflicten tussen clans en dorpen, of over de strijd tegen de koloniale machten.

Dagelijks levensonderhoud

Over het actuele gebruik van de kapmessen valt veel te vertellen. Het hangt samen met de aard van de natuurlijke omgeving en van de samenleving. Op de Molukken voorzien de dorpsbewoners grotendeels zelf in de eigen levensbehoeften. Een familieclan bezit een of meer dusun (bospercelen); de mensen bewerken kleine ladang (akkers) en kebun (tuinen), gaan zelf op jacht of op visvangst. Kleinschalige verbouw van handelsgewassen zoals tjengkeh (kruidnagel), pala (nootmuskaat) of kelapa (kokosnoten) voorziet in enig extra inkomen. De parang speelt een belangrijke rol in de werkzaamheden ten behoeve van het dagelijks levensonderhoud.

Jacht

De bewoners van het binnenland van Seram zijn van oudsher jagers en verzamelaars. De mannen jagen in kleine groepen op zwijnen, herten, kasuarissen, kusu (een soort buideldier). Ze zijn daarbij vaak meerdere dagen op pad, elk voorzien van een tas met betelpruim en etenswaar, een dunne gevlochten mat als regenscherm en slaapmat, pijl en boog, speren en hun parang.

Deze laatste dient niet alleen om waar nodig de weg vrij te maken, maar ook als hulpmiddel bij de jacht zelf. De kusu leeft bijvoorbeeld hoog in het geboomte. Een manier om het dier te vangen is het geboomte in de nabijheid weg te kappen: wanneer het vervolgens wordt opgejaagd, is het gedwongen zich op de grond te laten vallen, waar het een gemakkelijke prooi is.

Damarwinning

Een ander voorbeeld van het gebruik van de parang is de traditionele winning van damar, de hars van de damarboom. Brandende damar geeft een heldere vlam: de bewoners gebruikten de hars daarom zelf om fakkels te maken. De hars vormde voor de opkomst van synthetische stoffen tevens een belangrijke grondstof voor de vervaardiging van lakken en vernissen: er kon een goede prijs voor worden gemaakt. Bij de pottenbakkerij in Ouw wordt het nog steeds gebruikt om het aardewerk te glazuren.

Damarbomen zijn woudreuzen met een middellijn van meer dan een meter. Met de parang wordt een gedeelte van de schors weggekap en een insnede in de stam gemaakt: de hars vloeit eruit en na het indrogen worden de brokstukken, eveneens met de parang, losgewrikt en in manden verzameld.

De bewoners waren gewoon een bosperceel met veel damarbomen te beschouwen als een voorraadschuur, waar ze slechts iets uit haalden als ze behoefte aan wat extra inkomsten hadden. Ze waren niet ingesteld op systematische exploitatie van het regenwoud, zoals deze tegenwoordig met mechanische middelen en op grote schaal door firma's 'van buiten' plaatsvindt.

Dusun, ladang en kebun

In de bospercelen of dusun zijn behalve damarbomen ook allerlei nuttige planten, voedsel- en handelsgewassen te vinden: bamboebossages, kokos- en sagopalmen, kenari-, durian-, kruidnagel- en nootmuskaatbomen. Bij vele van de hier verrichte werkzaamheden bewijst de parang goede diensten: het kappen van bamboe, oogsten van kokosnoten, splijten van sagopalmen, verzamelen van brandhout ...

Een ladang is een akker in het bos, die maar enkele jaren wordt gebruikt en daarna weer verwildert. Men legt dan weer een nieuwe ladang aan met behulp van de parang: de bestaande begroeiing wordt gekapt en nadat ze is verdord, afgebrand. De akkers worden vervolgens beplant met een diversiteit aan laag- en middelhoog groeiende voedselgewassen.

BETEKENIS

Zoals we eerder al hebben opgemerkt, fungeert de parang niet alleen als wapen of werktuig, maar ook als voorwerp met een culturele betekenis. De parang is een onmisbaar attribuut bij bepaalde adatgelegenheden en afbeeldingen van parangs worden binnen de Molukse samenleving als symbool gebruikt. We noemen hieronder nog elke enkele voorbeelden.

Tjakalele

Parangs horen bij de uitrusting voor een tjakalele, de rituele krijgdsans die bij allerlei herdenkingen en culturele evenementen wordt uitgevoerd. Zulke dansen zijn meer dan alleen amusement: ze houden de band met het verleden en met de voorouders levend.

Eed

Op Seram speelt het wapen ook een rol, wanneer men om welke reden ook een traditionele plechtige eed wil afleggen. Men slijpt bijvoorbeeld een parang in een schotel regenwater, voegt er wat steenpoeder, aarde, roest van pijlpunten en zout aan toe en spreekt hierbij een bezwering uit. Wanneer het bijvoorbeeld om een vermoeden van misdrijf gaat, wordt de volgende tekst geciteerd: 'Wanneer hij onschuldig is, zal niets hem deren; maar is hij schuldig, dan zal zijn lichaam zwaar worden als steen of als aarde, een parang zal zijn hals klieven, hij zal koud worden als de regen, gestoken worden door pijlen er zijn vlees zal wegsmelten als zout.' Vervolgens drinken beide partijen van het mengsel. Het is een effectieve en vreedzame manier om (dreigende) conflicten te beslechten.

Matakau

Ook de kapmessen kunnen een symbolische functie hebben. Zoals gezegd is het bos verdeeld in percelen waarvan het gebruiksrecht aan een bepaalde familie is toebedeeld. Daarom zijn er aan de rand van een dusun of ladang allerlei, meestal houten, matakau (verbodstekens) te vinden, als waarschuwing aan onbevoegden om het terrein te betreden en zich producten toe te eigenen. Wanneer zo'n teken in West-Seram de vorm van een miniatuurparang heeft, betekent dit dat de overtreder aan de eigenaar een boete van vijf parangs is verschuldigd.

Volwassenheid

Tenslotte willen we nog wijzen op de betekenis die het bezit van een parang heeft in de groei na volwassenheid. De parang is een gevaarlijk stuk gereedschap waar ernstige ongelukken mee kunnen gebeuren: het gebruik ervan is voorbehouden aan de volwassenen. Het moment waarop een jonge Molukker van zijn ouders zijn eerste parang krijgt, vormt dan ook een belangrijke stap in zijn groei naar volwassenheid. Bij de Alfoeren op Seram vond dit traditioneel plaats rond het tiende levensjaar, de leeftijd waarop de jongens ook een tijdako (lendengordel) gingen dragen. Onder de kustbevolking krijgt een jongen een parang, als hij gaat deelnemen aan de dagelijkse arbeid.

LITERATUUR

D. Bartels, *In de schaduw van de berg Nunusaku*. Utrecht, 1994.

G. Boelens, Ch. van Fraassen, H. Straver, *Natuur en samenleving van de Molukken*. Utrecht 2001.

A.E. Jensen, *Die Drei Ströme. Züge aus dem geistigen und religiösen Leben der Wemale, einem Primitiv-Volk in den Molukken*. Leipzig 1948.

A. Lilipaly-de Voogt, *De boom vol schatten. Vertellingen uit de Molukken*. Utrecht 2024.

J.G.F. Riedel, *De sluik- en kroesharige rassen tusschen Selebes en Papua*. 's Gravenhage 1886.

F.J.P. Sachse, *Het eiland Seran en zijne bewoners*. Leiden 1907.

O.D. Tauern, *Patasiwa und Patalima. Vom Molukkeneiland Seran und seinen Bewohnern. Ein Beitrag zur Völkerkunde*. Leipzig 1918.

G. de Vries, *Bij de Berg-Alfoeren op West-Seran. Zeden, gewoonten en mythologie van een oervolk*. Zutphen 1927.

COLOFON

Deze achtergrondinformatie is een bewerking van een artikel van Joop Neuteboom en Hans Straver en hoort bij het verhaal 'De parang van oom Ating'. Het verhaal is van de hand van Joop Metiarj en geïllustreerd met tekeningen van Teun Sarkol. Artikel en verhaal stonden in Timbang nr. 10 (p. 31-40). Dit tijdschrift werd in 1991 uitgegeven door het Landelijk Steunpunt Educatie Molukkers. De bewerking is gedaan door Nanneke Wigard in 2025. Hierbij is tevens een fotopresentatie toegevoegd.

Dit lespakket bestaat uit deze achtergrondinformatie,
een verhaal en een fotopresentatie.

Ze zijn te vinden op www.moluksevoetstappen.nl

